

Meta Kušar

Irena Avsenik Nabergoj: *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature, Motiv Lepe Vide.*

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.

Vedno me je zanimalo, zakaj so bili slovenski umetniki tako fatalno obsedeni z Lepo Vido, da so napisali več kot petdeset umetniških del, literarnih, glasbenih, gledaliških. Dejansko so želeli, ne samo Prešernova, ki jo imamo pod kožo, upodabljati individualni odnos do svoje notranje, nesrečno koprneče lepote. Nekako spodobi se, da se je Prešeren kot romantični pesnik ukvarjal z motivi slovstvene folklorne, saj je takrat potekalo intenzivno zbiranje in zapisovanje dediščine. *Balada o Lepi Vidi* ni bila edina balada iz zapuščine, ki jo je Prešeren v romantičnem zanosu prepesnil in s tem hkrati ugodil osebni notranji potrebi in jezikovno-teoretskim stališčem učenega prijatelja. Njegov teoretski podpornik Matija Čop je bil od slovstvene folklorne mnogo bolj oddaljen kakor pesnik, ker je stavil samo na stilistično izdelano, visoko artistično umetno poezijo, za katero je bil prepričan, da je, edina, narodotvorna. Ne pretiravamo, če rečemo, da dovršen del svetovne literature odkrito ali zakrito obravnava premagovanje skušnjav ali vdajanje le-tem.

V knjigi *Hrepenenje in skušnjava v svetu literature, Motiv Lepe Vide* je veliko gradiva, s pomočjo katerega opazujemo vse poznejše predelovalce motiva. V pomoč nam bo, če bomo v njihovih korekcijah opazovali razvojne stopnje njihove notranje ženskosti, kar pa pomeni tudi njihove kreativnosti. Naj omenim štiri stopnje anime, ki jih najdemo pri C. G. Jungu: prva je nagona ženska, druga renesančna, pomeščanjena in estetiki čutov predana, tretja je iz emocij ustvarila devocijo – uteleša jo devica Marija. Najvišja stopnja ženskosti je modrost, ki jo doživimo v liku grške boginje modrosti Sofije. Podzavestni svet ni nujno predan dobremu ali zlu, saj gre za področje simbolov, ki so vedno pozitivni in negativni, naša zavest pa mora zavzemati stališče. Tudi skušnjavec je demonsko, temno, podzavestno bitje. Samo odločitve, ki so rezultat naše ego zavesti,

konkretno oblikujejo našo zavest, našo usodo pa plete tudi naš nagon po transcendenci. Če moški svojo notranjo žensko projicira na realno žensko, kot npr. Faust, postane ta podoba usodna še zanj. Notranja ženska je v prvih dveh stopnjah razvoja anime usodno senzualna in neodpovedljivo seksualno privlačna. Ne prenese konkurence, saj je "božanstvo", poznamo strašno hudobna maščevanja prelepe Afrodite. V podzavesti so dejavne nedoumljive razsežnosti povsem neusmerjenih energij in človek bi se rad dokopal do energije. Notranja moška ženskost pa ni samo senzualna, rada bi naredila kaj dobrega, odkrila kaj nenavadnega, lepega. Ali niso prav to tiste lastnosti, ki v največ primerih pokopljejo Lepo Vido? Ker so v pričujoči monografiji natančno obdelane vse tipološke skupine balad o Lepi Vidi v evropskem Sredozemlju, lahko opazujemo, kako so narodi in pokrajinske lastnosti ljudi učinkovale na arhetip ter korigirale stališča do hrepenenja in skušnjav, zato je to tudi knjiga, ki nam pomaga odkrivati duševno strukturo narodov in pokrajin. Irena Avsenik Nabergoj se sicer psihološkim aplikacijam posveča manj, kot bi si človek želel, čeprav je to razumljivo, ker jo priganja monumentalen in natančen pregled teme in motivov. Dober je izbor ilustracij, nekatere so iz osebnega arhiva avtorice, druge iz Narodne in univerzitetne knjižnice in Slovanske knjižnice v Ljubljani.

V predgovoru je avtorica zapisala: "Ta študija predstavlja prve pomembnejše ugotovitve tematoloških in intertekstualnih raziskav folklornih, mitoloških in literarnih upodobitev hrepenenja, šibkosti in skušnjave v razmerju do njihovih izvorov, zgodovinskega razvoja in sodobne rabe. Na področju besedne umetnosti ugotavljamo, da se te teme in motivi pojavljajo v podobnih literarnih strukturah v njihovem sinhronem in diahronem razvoju; pomenska polja se menjavajo, ožijo ali širijo, odvisno od potreb položaja in širšega konteksta različnih tipov literature." Za tem v dveh delih primerjalno obdelala temo hrepenenja in skušnjave: najprej v *Svetem pismu*, nato še v slovstveni folklori in umetniških obdelavah. Sistematičen prikaz hrepenenja, šibkosti in skušnjave v Edenskem vrtu, na egiptovskem dvoru in na obrežju voda nam omogoča, da se poglobimo v odnos do tega arhetipa v starodavnih religijah in mitih starih civilizacij. Padcu človeka ali boju za zavest, človekovi duhovni evolutivni poti, sledimo v kozmogonijah starega Egipta, Sumerije in Babilonije, stare Indije, Perzije, antične Grčije ter nato še v svetovnih verstvih, judovstvu, krščanstvu, islamu. Sledijo obdelave najbolj znanih svetovnih literarnih upodobitev skušnjave: *Faust*, Goethejev *Ribič*, Puškinova *Rusalka*, Heinejeva *Lorelai*, Prešernov *Ribič*, Jenkovi *Morski duhovi*. V posebnih poglavjih proučuje razmerje motiva pravičnega Jožefa in zapeljive Potifarke ter mitično in

folklorno ozadje nekaterih stvaritev v novejši literaturi, v delih Manna, Joycea, Kafke in drugih.

Trditev, "da je središče človekove skušnjave egocentričnost ter da to egocentričnost in s tem skušnjo premaguje pristna ljubezen", je zasilna. Psihodinamika hrepenenja in skušnjave je močnejša in škoda je, če verjamemo, da so pesniki resnično pisali o usodnosti "greha vrednih" lepotic, ki jih zamaknjene od hrepenenja in poželenja s svojimi čari in zapeljivo retoriko duhovno in telesno pogubijo. Na alkimijo človeške psihe avtorica namiguje nevede, ko analizira *Ep o Gilgamešu* in pravi: "Engiduja, ki je bil ustvarjen iz gline kot Gilgamešev tekmeč, ... je tempeljska svečenica boginje Ištar, vlačuga, z uporabo svojih spolnih veččin spremenila iz divjega moža, živečega med živalmi, v kultiviranega možkega." Kultiviranje je notranji pomen zapeljivke, kako moški to sprejema, pa kažejo slovstveni izdelki.

Knjiga je izjemno dragocena, ker nam sistematično predstavi vse variante Lepe Vide do najmanjših podrobnosti. Naj omenim le nekaj zanimivih različic: V kalabrijski so ugrabitelji zelo surovi in Vido zavrnejo, češ, otrok bo moral jesti kruh in zdrob in vodo, če tega ne bo maral, naj "crkne". Največkrat naredi ugrabljena žena samomor. Drugod je poudarjena dobra služba, ki jo bo Vida dobila pri kraljici; to bodo nekaj stoletij pozneje prakticirale aleksandrinke. Na Gorenjskem je skušnjavec "gospod zamorščec", ki je želel potolažiti mladenko s pogačo in vinom, a ona vztrajno prosi sonce – kar bi lahko bilo sebstvo –, naj jo vrne na njen dom. Samomorilno skakanje v morje so korigirali s tem, da sinka z zamorcem pripeljeta v tujino in končno se Vida lahko poroči. Korektivni aspekt prepisovalca variante iz Hraš so odkrili pred kratkim. V varianti kočevskih Nemcev pride po Lepo Mare Črni Lovre, ker jo hoče za svojo gospo in "ključarico". Metafore so jasne! Ko toži za sinom, dobi odgovore, uglasene s teorijo separacije: "Kdor bo hotel, bo že poskrbel zanj." Ko sina pripelje k sebi, njega zaskrbi za očetove ovčke. Dovolj aktualnih namigov na psihologijo samohranilk. Mati mu odgovori: "Kdor jih bo hotel, naj jih le čuva." Končno postane ta sin dedič tujčevih posestev. Porabska in prekmurska Junaška Vida najbolj odstopa od vseh variant Lepe Vide. Obe odrešita mladeniča, ker ga je mati preklela, zato se je spremenil v kačo. Prekmurka premaga mladeničevo regresijo z leskovo vejo, torej s plodnostjo, ko ga pred cerkvijo našeška. Protistrup za materinski kompleks je prijel. Vplivi krščanstva so vidni in pozitivni. Irena Avsenik Nabergoj ugotavlja, da je plodnost pomemben aspekt pri nekaterih variantah Lepe Vide, kjer jemlje za moža starca. Kako pomemben je intrapsihični vidik Lepe Vide, potrjuje Ivan Grafenauer, ki je v svoji študiji leta 1943

ugotavljal, da v najstarejših variantah ugrabitev hčere uprizori njen oče, saj je ta pobegnila od doma in se poročila brez njegovega dovoljenja. Nisem zasledila, da bi bilo to v knjigi omenjeno. Starševski kompleks je star kot človek in še danes zaradi njega psihiatri po svetu največ zaslužijo.

Če se poglobimo v knjigo, nas ta natančno pouči, da psihična moč kolektiva, ki je utelešena v slovstveni folklori, ostaja osrednja sila, čeprav lepi nase konkretna zgodovinska dejstva, kot so muslimanski Mavri, arabski roparji, ki so se ob prvem stiku izdajali za trgovce s "pisanimi barkami", sicer pa so ropali po obalah Sredozemskega morja in trgovali z belim blagom. Vse te arhetipske situacije, ki so nekdaj oblikovale notranje psihično dogajanje moških in žensk, so aktualne tudi danes. Celo v najbolj vulgarni varianti, še vedno so dejavne trgovine z belim blagom. Avtorica pravi, da je zanimivo, "kako v zgodbah o Lepi Vidi skušnjavec navadno ostane nekaznovan, četudi povzroči toliko zla. Ne nastopa toliko kot resnična oseba, kolikor nastopa kot simbolni element preizkušnje za glavno junakinjo, kot prvina mitološkega demona." Ali ni skušnjavec del Lepe Vide in je kaznovan s tem, ko je kaznovana Lepa Vida? Vojne se najprej dogajajo v naši notranjosti in šele pozneje med ljudmi, nas je naučila psihoanaliza. Če nas je sploh česa naučila.

Hrepenenje in skušnjava v svetu literature, Motiv Lepe Vide je knjiga, vredna tehtnega branja in razmišljanja, kajti v poganjanju za duhom in pri sprejemanju demokracije bo potreben razmislek o skušnjavi in dinamiki v našem duševnem življenju. Zelo koristno bo tudi, če nas bo knjiga pognala v razmislek, koliko svoje miline pozna moški iz *Stare zaveze*, koliko današnji ter koliko romantična ženska in njena sestra modernih dni, ki o svojem "črncu" ne ve nič več, kot je vedela Lepa Vida.